

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

КОВНИЙ Юрій Євгенович

УДК: 340.12:323.1(477))(043.3)

**ДЕРЖАВНА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

ЛЬВІВ – 2024

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана самостійно.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
ДОЛИНСЬКА Марія Степанівна,
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
завідувач кафедри господарсько-правових
дисциплін;

доктор юридичних наук, професор
ЗВАРИЧ Роман Васильович,
Заклад вищої освіти «Університет Короля
Данила»,
професор кафедри права та публічного
управління;

доктор юридичних наук, професор
ОРТИНСЬКА Наталія Володимирівна,
Національний університет «Львівська
політехніка»,
професор кафедри теорії права та
конституціоналізму.

Захист відбудеться *«13» червня 2024 року о 15⁰⁰ годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» за адресою: 79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, аудиторія 226.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» за адресою: 79013, м. Львів, вул. Професорська, 1.

Реферат розісланий *«7» травня 2024 року*.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
Д 35.052.19

д.ю.н., професор І. М. Жаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасному глобалізованому постмодерністському суспільстві етнонаціональна політика держави окреслює ключові аспекти забезпечення миру, стабільності та багатоманітності соціальної та правової реальності. Зростання ролі національної ідентичності, культурної самобутності суб'єктів етнонаціональних відносин супроводжується складнощами пошуку взаємопорозуміння та ефективної моделі забезпечення прав та свобод етнонаціональних груп, з одного боку, та створенням інклюзивного суспільства, – з іншого. До того ж, поширення міграційних процесів, зростання рівня культурного обміну, посилення взаємодії між етнічними групами зумовлює потребу рефлексії впливу етнонаціональної ідеології правового регулювання на стабільність держави та інститутів громадянського суспільства. Враховуючи загальносвітову тенденцію зростання міжетнічних конфліктних ситуацій, сепаратистських рухів, терористичних та військових загроз, виражена правова політика врахування інтересів держави, народу та етнонаціональних суб'єктів (корінних народів, національних меншин, етнічних груп) є вагомим інструментом формування цілісної державотворчої доктрини та юридичної практики.

Вагомим завданням системи права є мінімізація обмеження традиційної національної й етнічної культури і розширення її сприятливих факторів таким чином, щоб зробити її рушійною силою національного соціального прогресу. Ключовою ідеологією державної політики щодо етнонаціональних груп має стати узгодженість інтересів таким чином, щоб громадяни мали можливість продовжувати свої національно-ментальні традиції, вивчати рідну мову та передавати її майбутнім поколінням, тому оновлення та переосмислення потребує доктрина етнонаціональної державної правової політики.

Процес євроінтеграції України вимагає аналізу національної етнонаціональної політики відповідно до зразкових міжнародних та регіональних стандартів та адаптації системи права та законодавства зі стандартами та цінностями, котрі детермінуються та підтримуються державами Європейського Союзу. Впровадження принципу багатоманітності та гарантування охорони та захисту етнонаціональних груп від дискримінації, поширення мови ненависті й ворожнечі є ключовим аспектом оновлення національного законодавства. Такий стратегічний курс вимагає розвитку принципів верховенства права, рівності та солідарності задля формування толерантного суспільства, забезпечення участі всіх громадян у політико-правовому житті, незалежно від їхньої національної та етнічної приналежності.

Виняткової актуальності набуває дослідження етнонаціональної політики під час війни для України. Сучасна українська політико-правова реальність визначається численними викликами, котрі постають перед нашою країною в умовах воєнного стану, породжуючи нестабільність, і трансформують розвиток національної ідентичності громадськості. По-перше, етнонаціональна політика в таких умовах визначає шляхи управління різноманітністю та

взаємовідносинами між різними етнічними та національними групами, окреслюючи можливі напрямки міжетнічного діалогу та забезпечення соціальної стабільності. По-друге, етнонаціональна політика може впливати на міжнаціональні відносини, що вимагає аналізу взаємодії різних етнічних груп, особливо тих, які проживають на території, що потрапила під вплив конфлікту, а розуміння й управління цими взаємодіями може сприяти підтримці соціального злагодження. По-третє, етнонаціональна політика впливає на правовий порядок у країні, тому система нормативно-правового регулювання, яка спрямована на участь представників корінних народів, національних меншин та інших етнічних груп у прийнятті рішень, а також узгодженості їхніх інтересів із загальними цілями держави, є вагомим чинником державно-правового життя. Вказане дає можливість не лише зрозуміти вплив військового конфлікту на етнічні групи та внутрішню стабільність, але й сприяє розробці концепцій, спрямованих на підтримку міжнаціональної гармонії та забезпечення прав та інтересів всіх громадян та передання культурних здобутків майбутнім поколінням.

Окремі аспекти етнонаціональної політики вже були предметом розгляду визначних науковців національної та зарубіжної школи права та суміжних галузей. Питання, що присвячені проблемам визначення ідеології у сфері етнонаціональної політики, теоретичним аспектам правової системи, правової культури, людських прав, особливо тематику мультикультуралізму аналізували у своїх працях: С. Головатий, О. Гришук, Н. Давидова, О. Зайчук, А. Заєць, В. Косович, В. Лемак, Н. Морська, О. Оніщенко, О. Петришин, С. Погребняк, Т. Johansson, S. Patel, K. Tabb, S. Sue, N. Krieger та ін.

Досліджували окремі елементи етнонаціональних відносин також у таких аспектах: їх правове регулювання в умовах глобалізаційної трансформації та пандемічної кризи – В. Андріяш, О. Биков, Т. Гарасимів, П. Герчанівська, Д. Карп, В. Канцір, Л. Корнат, Т. Михайліна, О. Рафальський, М. Юрій; у контексті кризи ідентичності - Н. Ортинська, А. Романова, С. Сливка, M. Naulu, I. Irmawati, R. Purba, R. Fauzia, Z. Wu, V. So, R. Jaspal, B. da Silva Lopes, G. Breakwell, Q.-L. Huynh, D. Anglin, R. Dittmann, J. Kopf-Beck; через фактори забезпечення національної безпеки – О. Балинська, Ю. Бисага, М. Долинська, Д. Забзалюк, В. Лукіячук, М. Макарчук, М. Сірант, С. Finnegan, A. Zenz, J. Leibold, D. Anand; дискримінація за етнічною ознакою – І. Жаровська, В. Ковальчук, О. Панкевич, L. Silke, S. Schneider, A. Heath, B. Lancee.

Аналізувався науковцями також правовий статус окремих суб'єктів етнонаціональних відносин, зокрема національних меншин, у тому числі питань їх автономії, інтеграції та освіти (В. Коцур, І. Кресіна, О. Липчук, Н. Малець, Д. Ткачук, А. Paravina, M. Sanka, K. Drzewicki, T. Korhecz, T. Nipp, S. Móré, R. Stavenhagen, D. Bochsler) та корінних народів (А. Опанасенко, Л. Тимченко, І. Протасова, N. Turner, T. Jessen, G. McDowell, L. Lines, A.-M. Ntalakosta, J. Calí Tzay).

Попри те, що етнонаціональні відносини вже були предметом аналізу, до цього часу комплексного, узгодженого наукового дослідження не здійснювалося. Окрім того, в умовах трансформації правових явищ,

глобалізації, війни, політико-соціальних конфліктів етнонаціональна політика набуває новітнього синергетичного виміру, тому потребує адаптації позитивних світових новітніх практик, а євроінтеграційний курс України вказує на затребуваність цілісної уніфікації правової політики, що не охоплювалося у попередніх доробках.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до: положень, визначених у Стратегії людського розвитку, що затверджена Указом Президента України від 14 травня 2021 року; стратегічних цілей, що містяться у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р «Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року»; норм ЗУ «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» з відповідними змінами до деяких законів України щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності від 12 січня 2023 № 2859-IX; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392, Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року № 695; Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р.; Стратегії розвитку національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, що затверджена 26 березня 2021 р. № 12-21.

Узагальнення результатів відбулося в межах науково-дослідної роботи кафедри основ права України юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Історико-правові та порівняльно-правові аспекти реалізації принципу верховенства права» (№ 01117U001391).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є вирішення науково-прикладної проблеми, що має важливе значення для правової науки та полягає у комплексному теоретико-правовому осмисленні державної етнонаціональної політики України шляхом аналізу правового статусу основних суб'єктів етнонаціональних відносин (корінних народів, національних меншин) та розробленні ефективного механізму гарантій захисту їх прав та законних інтересів.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- репрезентувати методологічні аспекти дослідження державної етнонаціональної політики;
- розглянути теоретико-правове розуміння, суспільне значення та сутнісні елементи державної правової політики;
- розтлумачити поняття та правову природу державної етнонаціональної політики в сучасному суспільстві;
- виокремити принципи етнонаціональної політики демократичної держави;
- узагальнити міжнародні та національні стандарти політики запобігання дискримінації за національною та етнічною ознакою;

- характеризувати еталони формування недискримінації за етнічною та національною ознакою в окремих сферах суспільних відносин;
- провести загальнотеоретичний аналіз поняття національних меншин та міжнародно-правового регулювання їх статусу;
- здійснити теоретичну транскрипцію прав національних меншин;
- розглянути правове регулювання статусу ромів як унікальної національної меншини й проблеми їх маргіналізації в окремих сферах суспільного життя;
- проаналізувати становище ромів в Україні та виокремити перспективи удосконалення національної правової політики;
- узагальнити поняття корінних народів та нормативне закріплення їх правового статусу;
- скласти правову транскрипцію прав корінних народів;
- запропонувати удосконалення правової політики щодо корінних народів в Україні;
- виокремити міжнародні інституційні гарантії захисту порушених прав та законних інтересів суб'єктів етнонаціональної політики;
- репрезентувати компаративний аналіз моделей інституційного гарантування прав та законних інтересів суб'єктів етнонаціональної політики на національному рівні;
- виокремити інституційні гарантії захисту прав та свобод суб'єктів етнонаціональної політики в Україні та запропонувати удосконалення ефективності національної та етнонаціональної політики відповідно до прогресивної міжнародної практики.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, в яких формуються політико-правові практики щодо реалізації культурного різноманіття та прав людини, що забезпечують етнонаціональну ідентичність.

Предмет дослідження – теоретико-правові аспекти державної етнонаціональної політики України.

Методи дослідження. Для досягнення мети і вирішення завдань дослідження виокремлено авторську методологічну структуру, що включає групу підходів та трирівневу систему методів.

Міжкомплементарний підхід використано для побудови оптимальної моделі суспільних відносин між етнічними групами та їх належного правового регулювання, оскільки включає в себе наукові, соціологічні, політологічні, культурологічні та правові аспекти (*всі розділи*); людиноцентристський підхід дозволив поставити інтереси, права та добробут громадян у центрі дослідження, розглядаючи етнонаціональні питання через призму впливу правової політики на життя та права окремих осіб, груп (*всі розділи*); синергетичний підхід надав можливість визначити поступальний напрям трансформації етнонаціональних відносин у контексті глобалізації та трансформації соціально-правової реальності (*Розділи 2, 3, 4, 5*).

Перший рівень методологіювання репрезентований філософськими методами: діалектичний - застосований для розкриття складних взаємозв'язків та конфліктів між етнонаціональними групами та їх правовим статусом

(Розділи 3, 4, підрозділ 1.3); метафізичний - використовується для дослідження фундаментальних питань про природу реальності, сутності, розвитку та взаємозв'язку між абсолютними явищами, допомагає встановити сутності етнонаціональних відносин (Розділи 3, 4, підрозділи 1.2, 1.3, 5.1); герменевтичний - застосовувався до інтерпретації текстів, символів, культурних та соціальних явищ, розкриває складність та багатогранність взаємодії між правами меншин, потребами та державними інституціями в особливому культурному та історичному контексті (всі розділи).

Другий рівень методологіювання включає загальнонаукові методи: аналіз - для виявлення основних проблемних елементів у сучасному трактуванні прав національних меншин і корінних народів у державах-членах ЄС (Розділи 3, 4); синтез - дав змогу поєднати окремі елементи трактувань проблем регулювання етнонаціональної політики на сучасному етапі (Розділи 2, 5); структурно-функціональний - дозволив зосередитися на вивченні структур та функцій різних компонентів системи, а також їхніх взаємозв'язків та впливу на її цілісність (Розділи 3, 4, підрозділи 2.1, 5.1, 5.3); аналогії - для виявлення спільних рис та виявлення відмінностей між об'єктами дослідження, виділення та аналізу ключових особливостей, які можуть вказувати на загальні закономірності або зв'язки (Розділи 3, 4, підрозділ 5.1); абстрагування - для дослідження узагальнення характеристик, які є спільними для різних етнонаціональних ситуацій та уникнення політичних контроверз (всі розділи).

Третій рівень методологіювання включає спеціально-юридичну методологію: компіляторний метод - застосовувався при зіставленні та аналізі різних джерел інформації (Розділи 3, 4, 5); аксіологічно-правовий - дозволив оцінити етнополітику через призму цінностей (Розділи 2, 3, 4, 5); порівняльно-правовий - використаний для зіставлення законодавства, норм та практики, що регулюють статус та права суб'єктів етнополітики у різних країнах чи контекстах (підрозділи 2.2, 3.2, 4.2, 5.2); метод контекстуального аналізу впливу права - для виокремлення ключових аспектів проблематики функціонування етнонаціональної політики (Розділи 3, 4, підрозділ 2.1, 5.3); правовий аналіз судової практики (Розділи 3, 4, 5); метод юридичного дискурсу (вся робота); репрезентативність авторських положень обґрунтовано за допомогою використання методу опитування, що проводилося у різних регіонах України.

Емпіричну базу дослідження становлять результати аналізу міжнародних звітів та комплексних зведень, міжнародних і національних статистичних показників, нормативні джерела, матеріали практики зарубіжних країн, зокрема Австралії, Австрії, Аргентини, Албанії, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Бельгії, Грузії, Естонії, Італії, Іспанії, Великобританії, Греції, Канади, Кіпру, Латвії, Литви, Нідерландів, Німеччини, Нової Зеландії, Польщі, Північної Македонії, Словаччини, Словенії, США, Туреччини, Угорщини, Фінляндії, Франції, Чехії, Чорногорії, Швеції, Швейцарії, судова практика ЄСПЛ (понад 30 справ) й дані опитування, що проводилося у різних регіонах України (Волинська, Львівська, Закарпатська, Київська, Запорізька - остання до початку війни 24 лютого 2022 року) протягом 2020-2023 років серед трьох фокус-груп: 356 громадян України, що відносять себе до українців як представників титульної нації, 62

представники корінних народів, серед яких більшість становили кримські татари, та 142 особи позиціонували себе як представники національних меншин.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим у загальнотеоретичній юриспруденції комплексним науковим дослідженням державної етнонаціональної політики України через розкриття правового статусу суб'єктів етнонаціональних відносин, визначення юридичних принципів й аспектів їх взаємодії та механізму гарантування захисту їх прав та законних інтересів. Найвагомішими результатами дослідження, що становлять його новизну і визначають практичну значущість, є такі положення і висновки:

уперше:

– запропоновано власний понятійно-категоріальний апарат державної етнонаціональної політики, зокрема такі термінопоняття:

1) *«правова політика держави»* – діяльність органів публічної влади та громадянського суспільства, що націлена на формування цілісного правового поля держави у всіх сферах суспільного життя шляхом комплексного використання нормативних та інституційних засобів, із урахуванням ортологічних аксіологічних соціальних надбань народу, держави та людства, котра відображає поступальний розвиток права й формує стратегічний напрямок розвитку державно-політичних процесів у майбутньому;

2) *«державна етнонаціональна політика»* – вид державної політики, що полягає у механізмі формування і функціонування етнонаціональних відносин у державі на основі консолідуючої національної ідеології збереження етнічної та національної ідентичності і самобутності й передання культурних здобутків майбутнім поколінням та гарантування рівноправності народів, а також забезпечення толерантних форм взаємодії та комунікації між суб'єктами етнонаціональної політики: націями, корінними народами, національними меншинами, що проживають у державі, та іншими етнічними групами;

3) *«принципи етнонаціональної політики»* – основні засади, що формують дієвість правового механізму функціонування етнополітичної системи для забезпечення сталого розвитку держави;

4) *«право на самовизначення корінних народів»* – полягає у їх можливості визначити свій етнонаціональний статус, ідентичність, культурні та соціальні практики, а також право впливати на рішення, що стосуються їх території, ресурсів та майбутнього, зберігаючи та розвиваючи свою унікальну спадщину, захищати колективні інтереси на публічному рівні, розвивати етнічну самобутність винятково в межах держави проживання, її політико-правової системи;

5) *«національна меншина»* – це стала група громадян України з некорінним етнічним статусом, які об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою національну самобутність;

б) «антициганізм» – це соціокультурне, етнічне чи расове упереджене ставлення, дискримінація, ворожнеча чи жорстокість щодо групи чи осіб, що ідентифікуються або сприймаються як цигани чи роми;

- репрезентовано систему принципів етнонаціональної політики;

- проведено класифікацію прав національних меншин: права, спрямовані на розширення можливостей участі національних меншин у соціально-політичному житті держави; права, спрямовані на збереження та захист етнічної та культурної ідентичності національної меншини; права, спрямовані на захист меншин від вимирання та дискримінації;

- виокремлено теоретико-правову систему інституційних гарантій захисту прав суб'єктів етнонаціональних відносин за наступними критеріями: за спрямуванням (нормоустановчі, моніторингові, правовідновлюючі); за територіальним поширенням (міжнародні, регіональні, національні); за цільовим призначенням (загальні та спеціалізовані (предметні));

- окреслено моделі національних інституційних органів у сфері реалізації етнонаціональної політики: державно-централізована модель (Грузія, Естонія, Албанія); комплексна модель, яка характеризується наявністю спеціальних органів із широкою компетенцією на різних рівнях (Польща); дорадча модель, що характеризується існуванням допоміжного органу з боку громадянського суспільства та національних меншин, які не мають державно-владних повноважень (Данія, Австрія, Великобританія); модель функціонування Спеціального уповноваженого у справах національних меншин або з питань рівності й недискримінації (Боснія і Герцеговина, Естонія, Словацька Республіка, Швеція, Фінляндія);

- запропоновано створити посаду Урядового уповноваженого з питань етнонаціональної політики при Кабінеті Міністрів України та визначено його основні завдання;

- розроблено гарантії демократизації етнонаціональної політики України як чинника адаптації позитивних європейських та світових практик;

- запропоновано такі зміни до чинного законодавства у сфері захисту прав національних меншин: 1) ЗУ «Про національні меншини (спільноти) України» (вилучити уточнення в дужках «(спільнота)»; оновити дефініцію «національна меншина»; визначення права брати участь в управлінні державними справами з метою відстоювання прав та законних інтересів національних меншин та зобов'язання держави забезпечувати можливість мати відповідне представництво; визначити окрему норму про міжкультурний діалог); 2) ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» (додати обов'язок захисту прав та законних інтересів представників національних меншин; передбачити можливість створювати громадські ради при органах місцевого самоврядування для сприяння забезпеченню координації дій цього органу з питань захисту етнонаціональної ідентичності та сприяння формуванню і реалізації політики у відповідній сфері); 3) ЗУ «Про Центральну виборчу комісію» (доповнити повноваженням забезпечувати рівність всіх представників національних меншин та корінних народів; надати можливість залучення етнонаціональних суб'єктів для консультацій); 4) «Про державну службу» (доповнити нормою

про рівний доступ до державної служби незалежно від етнічного чи національного походження; визначити обов'язок державного службовця забезпечувати повагу до прав та законних інтересів різних національних меншин на основі толерантності та недискримінації); 5) ЗУ «Про громадські об'єднання» (право на створення добровільних об'єднань громадянами, що належать до національних меншин; доповнити принципом запобігання та протидії дискримінації); 6) ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану» (обов'язок оприлюднювати інформацію, у т.ч. мовою міжнародного спілкування та мовами національних меншин); 7) прийняти Типове положення про громадські ради при органах місцевого самоврядування у сфері забезпечення прав та законних інтересів представників національних меншин (проект Положення запропонований дисертантом);

- запропоновано наступні зміни в національну систему правового регулювання статусу корінних народів: ЗУ «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» (удосконалити дефініцію поняття «депортація»); ЗУ «Про корінні народи України» (розширити перелік корінних народів; унормувати їх право на самовизначення; додати нормативну заборону вчиняти дії, що спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, або дії, що посягають на територіальну цілісність; заборону відмови КМУ в закріпленні правового статусу представницького органу корінного народу України, якщо подані представницьким органом документи відповідають вимогам законодавства; визначити допустиму кількість представницьких органів від одного корінного народу, що мають право на розподіл ресурсного забезпечення представницьких органів); удосконалити «Порядок закріплення правового статусу представницького органу корінного народу України та позбавлення такого статусу» шляхом визначення легітимних підстав позбавлення правового статусу представницького органу корінного народу за заявою ДЕСС; ЗУ «Про географічні назви» (врахування думки корінного народу при назві географічного об'єкта);

- визначено комплексні удосконалення національної правової політики щодо становища ромів в Україні;

удосконалено:

- методологічний інструментарій та структурування джерельної бази наукових праць за предметом дослідження;

- структуру характеристик правової політики держави шляхом виокремлення таких: системність, дієвість, темпоральність, консенсусність, трансформативність, домінантність, позаполітичність, нормативність - та систематизацію ознак правової політики;

- механізм профілактичних заходів щодо недопущення етнічної та національної ворожнечі;

- комплексну репрезентацію можливостей реалізації політичних виборчих прав національних меншин, ґрунтуючись на досвіді іноземних держав та аналізі міжнародних стандартів;

- тлумачення недоліків чинного законотворчого регулювання права на освіту представників національних меншин;

- комплекс міжнародних та національних заходів для підтримки кримських татар та відстоювання їхніх прав як корінного народу України;

- розуміння ознак корінних народів для їх позиціонування як суб'єктів етнонаціональної політики: спільність групи; спільність історичного спадку; наявність певної географічної історичної території; відмінна соціокультурна система; спільні звичаї, релігійні норми; колективний спосіб існування; суверенітет над своєю землею та природними ресурсами;

- класифікацію видів міжнародних гарантій правового регулювання статусу корінних народів через виокремлення Конвенцій МОП та норми і механізми ООН;

набули подальшого розвитку:

- положення про правовий статус корінних народів шляхом виокремлення цілісної транскрипції їх прав та тлумачення потреб корінних народів на сучасному етапі розвитку державності;

- узагальнення системи органів публічної влади у сфері етнічно-національних відносин в Україні;

- розуміння системи суб'єктів етнонаціональних відносин;

- теоретичні позиції про цілі сучасної етнонаціональної політики правової, демократичної держави;

- суспільно-правові позиції про ромську національну меншину шляхом мотивування її унікального соціального становища та аналітичні дані про найпоширеніші сфери порушення прав ромів й прояви їх дискримінації на міжнародному, європейському та національному рівні.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовані в дисертації узагальнення, висновки і пропозиції спроектовані на використання у:

– правотворчості – з метою удосконалення законодавства у сфері правового статусу національних меншин, ромів, корінних народів та правовідносин у сфері взаємодії суб'єктів етнонаціональної політики на міждержавному, національному та регіональному рівнях (довідка видана Департаментом гуманітарної політики Львівської міської ради № 27995 від 21.02.2024 року, довідка видана Львівською обласною радою № 02-вих-484 від 26.03.2024 року);

– правореалізації – для підвищення рівня обізнаності та правосвідомості всіх правореалізуючих та правозастосовних суб'єктів щодо міжнаціональних та міжетнічних відносин, протидії дискримінації за етнічною ознакою та поваги до національної самобутності етнонаціональних груп (довідка видана Головним управлінням Державної міграційної служби у Львівській області № 4601.07-4534/46 від 25.03.2024 року, акт впровадження виданий Радою адвокатів Львівської області № 85 від 15.03.2024 року; довідка видана Департаментом з питань культури, національностей та релігій Львівської обласної військової адміністрації № 23-54/0/2-24 від 01.04.2024 року);

– науково-дослідній роботі – для поглиблення знань про сутність та правову природу державної, у тому числі етнонаціональної політики, видів її суб'єктів, їх права та механізм гарантування їх правового статусу;

– навчальному процесі – під час викладання дисциплін «Теорія держави і права», «Конституційне право України», «Міжнародне право», «Правова глобалістика», «Міжнародний захист прав людини» та низки інших галузевих наук, а також підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів та при розробці та акредитації Освітньо-професійної програми з галузі знань 23 Соціальна робота за спеціальностями (акт впровадження, що виданий Львівським національним університетом імені Івана Франка № 775-М від 20.03.2024 року).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані та обґрунтовані в дисертації концептуальні положення, висновки і пропозиції одержані особисто здобувачем на основі аналітичного осмислення міжнародних та національних джерел, літературної бази, матеріалів практики діяльності органів влади, статистичних даних, інформаційних довідок тощо. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використані лише ті ідеї, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи оприлюднено у виступах і доповідях на науково-практичних конференціях, зокрема: «Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права)» (м. Львів, 7 грудня 2018 р.); «Рівність у праві: історична ретроспектива і сучасність» (м. Львів, 6 грудня 2019 р.); «Феномен національної держави і права: український та світовий досвід і перспективи» (м. Львів, 4 грудня 2020 р.); «Мовна політика держави: історико-правова ретроспектива і сучасність» (м. Львів, 3 грудня 2021 р.); «Конституціоналізм в період війни» (м. Львів, 23 вересня 2022 р.); «*Nauka i inowacja – 2022*» (Przemyśl, 7-15 października 2022 r.); «Стан та перспективи розвитку адміністративного права України» (м. Одеса, 28 жовтня 2022 р.); «Сучасні інформаційні технології в діяльності Національної поліції України» (м. Дніпро, 10 листопада 2022 р.); «Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні» (м. Львів, 11 листопада 2022 р.); «Права людини в період збройних конфліктів» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.); «Всеукраїнські Осінні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (м. Вінниця, 24 листопада 2022 р.); «Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи» (м. Львів, 25 листопада 2022 р.); «Правове регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови з метою забезпечення сталого розвитку» (м. Київ, 9 грудня 2022 р.); «Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя» (Львів, 28-29 грудня 2022 року); «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 17 березня 2023 р.); «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р.); «Соціально-гуманітарний вимір правової держави» (м. Дніпро, 14 квітня 2023 р.); «Проблеми європейської та світової

безпеки: правові вектори: матеріали круглого столу» (м. Київ, 10 травня 2023 р.); *«Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів, породжених російською воєнною агресією: теорія, практика, перспективи розвитку»* (м. Кропивницький – Кривий Ріг, 19 травня 2023 р.); *«Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи»* (м. Київ, 27 вересня 2023 р.); *«Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій»* (м. Львів, 4-6 жовтня 2023 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертації викладено автором у 44 наукових публікаціях, із них одна одноособова монографія, 17 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, 4 статті у виданнях, що включені до наукометричних баз даних Scopus / Web of Science та 21 апробація результатів дослідження на конференціях та науково-практичних заходах. Загальний обсяг публікацій становить 58,7 друк. арк., із яких особисто автору належить 46,8 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, 5 розділів, 16 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст дисертації викладено на 496 сторінках тексту. Робота містить чотири додатки на 27 сторінках. Список використаних джерел охоплює 910 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи; зазначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; висвітлено ступінь розроблення та методи наукового аналізу; визначено мету і завдання дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості щодо публікацій; вказано форми апробації та впровадження одержаних результатів.

У **першому розділі «Наукознавчі концепти державної етнонаціональної політики»** розглянуто понятійно-категоріальний апарат у сфері етнонаціональної політики держави, методологічну основу дослідження, значення та правову природу державної етнонаціональної політики.

Шляхом використання системи авторської методології встановлено унікальне значення державної правової політики як комплексної юридичної матриці для суспільних відносин, що стабілізує такі відносини, універсалізує правову реальність, здійснює регуляторно-управлінський вплив на всіх суб'єктів суспільного життя та соціалізує окремі групи чи членів суспільства.

За рахунок використання методу систематизації та антропографічно-правового аналізу автором визначено суб'єкти етнонаціональних відносин (етнос, нація, народ, титульна нація, національні меншини, корінний народ та інші етнічні групи) й узагальнено риси нації як суб'єкта етнонаціональної політики та сформовано цілі правової, демократичної держави при формуванні сучасної етнонаціональної політики.

Констатовано, що при функціонуванні сучасної моделі суспільства відбувається процес нівелювання етнічної та національної самобутності,

аксіологічної цінності для людини в бік переваги глобальних атракторів сучасного суспільства. Останні часто мають біфуркаційний характер, тобто напрям впливу їх передбачити практично неможливо, оскільки глобалізація не має повністю усталених інститутів, це хитка трансформація з невизначеною кінцевою ціллю. Такий біфуркаційний стан зумовлює роздвоєння особистої етнонаціональної правової ідентичності. З одного боку, соціальна реальність глобалізується, відбувається процес нівелювання етнічної та національної самобутності, аксіологічної цінності для людини в бік переваги глобальних атракторів сучасного суспільства. З іншого боку, на низовому рівні відбувається суттєвий супротив глобальним чинникам та акцент на ментальних факторах суспільного життя, домінуванні окремих груп суспільства. Вказане призводить до невизначеності етнонаціональної політики держави. Тому необхідним фактором оновлення взаємодії та формування подальшої комунікації всіх суб'єктів політичної та правової системи є забезпечення знань щодо сучасних глобальних суспільних тенденцій, які створюють новий контекст для освіти та для сфери порівняльної та міжнародної освіти. В цьому аспекті глобальна громадянська освіта набуває суттєвого значення, забезпечує знання про гіпотетичні виклики та можливості їх толерування.

У другому розділі «Основні правові стандарти етнонаціональної політики у демократичній державі» репрезентовано аналіз принципів етнонаціональної політики демократичної держави, розглянуто міжнародні та національні стандарти політики запобігання дискримінації за національною та етнічною ознакою та виокремлено еталони формування недискримінації за етнічною та національною ознакою в окремих сферах суспільних відносин.

Вперше детерміновано принципи етнополітики як основні засади, що формують дієвість правового механізму функціонування етнополітичної системи для забезпечення сталого розвитку держави при імплементації в управлінську та адміністративно-правову діяльність публічного апарату, органів державної влади та громадянського суспільства, створюючи матрицю, що вказує на припустимість чи неприпустимість правового регулювання окремих інститутів етнополітичних відносин відповідно до правової ідеології державотворення, та репрезентовано авторську класифікацію принципів етнонаціональної політики.

Використовуючи методологію групування, систематизовано стандарти політики протидії та запобігання дискримінації за національною та етнічною ознакою шляхом поділу на загальні та регіональні.

Узагальнено три ментальні механізми дискримінації за національною чи етнічною ознакою, які лежать в основі ситуації: обмежене ставлення до реальної людської різноманітності, яка є абсолютною точкою відліку в описі людини (особа сприймається як «інший», «чужий»); догматичне ставлення до культурних норм як однозначних і об'єктивних критеріїв впорядкування дійсності; поширення стереотипів і упереджень у суспільстві.

Широко проаналізовано прояви дискримінації за національною та етнічною ознакою у різних сферах суспільного життя, зокрема у трудовій, освітній, медичній, соціально-побутовій сфері, доступі до товарів і послуг,

житла, та запропоновано комплекс профілактичних заходів щодо недопущення етнічної та національної ворожнечі.

У третьому розділі «**Національні меншини як суб'єкти державної етнонаціональної політики**» проведено загальнотеоретичний аналіз статусу національних меншин, виокремлено систему їх прав та запропоновано удосконалення чинного національного законодавства у цій сфері. Окрему увагу приділено правовому регулюванню статусу ромів як унікальної національної меншини.

Вказано, що національні меншини становлять значну частину населення багатьох держав та регіонів, є неодмінною складовою суспільства, впливають на економічні, культурні, наукові сфери, а також сприяють цивілізованому обміну між регіонами і країнами. Виокремлено генезис розвитку правового статусу національних меншин, що складається з таких етапів: 1) діяльність Ліги Націй, що створила первинні конструкції захисту прав меншин як нового суб'єкта системи міжнародного права через: розгляд договірних відносин у цій сфері; функціонування механізму, який дозволяв звертатися безпосередньо до Ліги самим меншинам; створювалися комітети меншин для розгляду петицій і проведення розслідувань фактів порушення статусу; відмічається значна декларативність законодавства; 2) 1945-1960-ті роки ХХ ст. – створення ООН, проте відсутність суттєвої уваги міжнародного співтовариства до національних меншин; незначний прогрес у сфері запобігання злочину геноциду та покарання за нього; 3) 60-ті роки ХХ ст. – зумовили зміну політичної реальності й активізували увагу до прав представників національних меншин, із прийняттям МПГПП відбувається унормування їх громадянських та політичних прав; 4) 90-ті роки ХХ ст. – активізація внутрішньодержавних конфліктів на етнонаціональному ґрунті, що спричинило усвідомлення необхідності угоди з недержавними суб'єктами; надання можливості легітимної зовнішньої участі у внутрішніх справах суверенних держав на основі спільного інтересу до безпеки; визнання, що широкі можливості нацменшин призводять до зменшення конфліктів; прийняття Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин; встановлення посади Верховного комісара у справах національних меншин; активізація європейських інституцій захисту прав людини, зокрема прийняття Рамкової конвенції про захист національних меншин та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин.

Використовуючи компіляторний та аксіологічно-правовий метод, автором констатовано, що міжнародний понятійно-категоріальний апарат у сфері національних меншин є невизначеним та дискусійним у таких аспектах: обов'язковість визнання ідентифікації представників національних меншин себе з такою групою; наявність громадянства (громадянство є обов'язковою умовою для приналежності до національної меншини, проте етнонаціональна політика демократичних держав має ґрунтуватися на принципі запобігання безгромадянству чи створенню утруднених вимог для отримання громадянства); обов'язковість державного визнання (держава має повноваження ввести у правову політику вимогу державного визнання статусу

національних меншин, проте вказане має здійснюватися, базуючись на концепціях рівності і недискримінації та використовуючи диспозитивний метод правового регулювання - органи державної влади не можуть відмовити національній меншині у визнанні такого статусу в разі виконання останньою всіх легітимних вимог).

Проведено узагальнення правового статусу національних меншин у зарубіжних державах (Хорватія, Боснія і Герцеговина, Німеччина, Польща, Естонія, Албанія) та проаналізовано сучасне оновлене законодавство України про національні меншини щодо належного захисту їх прав та дотримання принципу верховенства права.

Доведено, що способи та методи, за допомогою яких громадськість бере участь у роботі органів влади та у прийнятті управлінських рішень, потребують коригування, зокрема в контексті: посилення можливостей консультаційних органів при органах шляхом завершення формування громадських рад, залучення до них представників національних меншин; забезпечення системності та результативності роботи існуючих органів, тому вагомо визначити на нормативному рівні необхідний обсяг інформаційно-аналітичних матеріалів, котрі мають бути у розпорядженні рад; для дорадчих органів у справах національних меншин суттєво мати доступ до публічної інформації, яка стосується інтересів нацменшини, у тому числі земельних, фінансових, адміністративних та інших управлінських відносин; упровадження єдиної звітності про діяльність консультаційних органів та її результати з обов'язковим оприлюдненням шляхом застосування інформаційних технологій; розширення пропагування участі національної меншини у політичному житті та функціонуванні територіальної громади; покращення правового статусу, порядку створення та організації діяльності консультаційних органів, що уповноважені представляти територіальні меншини (чітко визначення ключових термінів, пов'язаних із діяльністю консультаційних органів, суб'єктів, об'єктів, методів, засобів та форм їх діяльності); розширення повноважень у вирішенні питань державного та місцевого значення, зокрема вказівка про обов'язкове залучення консультаційних органів до оцінки потреб громадян у соціальних та інших суспільно важливих послугах; розробки механізмів запобігання порушенням вимог щодо проведення обов'язкових консультацій із громадськістю на основі визначених нормативно-правових актів органами влади.

Узагальнено, що права, спрямовані на збереження та захист етнічної та культурної ідентичності національної меншини в демократичній державі, ґрунтуються на ідеології інтеграції, котра заперечує будь-які прояви примусової асиміляції через збереження відмінної ідентичності меншини. Згруповано ключові права, які відіграють важливу роль у захисті національної ідентичності національних меншин: право на вільний доступ до освіти; право на вільний доступ до мови та культури, що включає можливість на вільний доступ до своєї мови, літератури та культурних ресурсів, у тому числі право на мовлення на рідній мові у громадському житті, включаючи урядові послуги та медіа; право

на збереження культурних та релігійних обрядів; право на захист культурної спадщини та традицій.

На основі проведеного авторського опитування проаналізовано реальний стан у сфері забезпечення освітніми компетентностями представників національних меншин (акцентовано на зростанні кількості мігрантів і біженців) та вказано на відповідність міжнародних та національних гарантій (Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин, Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту). Констатовано, що загалом національне законодавство відповідає міжнародним та європейським стандартам щодо освіти національних меншин, містить норми та гарантії щодо забезпечення ціннісного розуміння рідної мови національної меншини та у широкому розумінні нормотворцю вдалося віднайти баланс між національними та ментально-культурними інтересами цих груп українських громадян.

Доведено, що належна реалізація прав, спрямованих на захист меншин від вимирання та дискримінації, призводить до зростання міжетнічної довіри та до скорочення міжетнічної дистанції та впровадження правової ідеології інтеркультуралізму як політичної, соціально-культурної парадигми демократичного спрямування передбачає активну участь національних меншин у просуванні своїх інтересів у всіх сферах суспільного життя, а захист інтересів кожної групи приведе до бажаної стабільності політичної спільноти.

Проведено групування стандартів захисту ромів: загальні принципи недискримінації і рівності (Договір про Європейський Союз, Договір про функціонування Європейського Союзу, Хартія ЄС про основні права, Директива про расову рівність, Рамкове рішення Ради щодо расизму та ксенофобії, Директива про права жертв, План дій ЄС проти расизму на 2020-2025 рр., Стратегія ЄС щодо прав жертв (2020-2025)) та європейські стандарти забезпечення належного статусу ромів та їх інтеграції в суспільство (Ромський стратегічний рамковий документ Європейського Союзу для рівності, інклюзії та участі на 2020-2030 роки; Резолюція Європейського парламенту від 15 квітня 2015 р. із нагоди Міжнародного дня ромів – антициганство в Європі та визнання ЄС Дня пам'яті геноциду ромів під час Другої світової війни; Звіт Європейського парламенту про аспекти фундаментальних прав в інтеграції ромів в ЄС – боротьба з антициганами (2017/2038); Резолюція Європейського парламенту від 12 лютого 2019 року про потребу в посиленні стратегічної рамки ЄС на період після 2020 року для національних стратегій інтеграції ромів і активізації боротьби з антициганством; Загальнополітична рекомендація Європейської комісії проти расизму та нетерпимості № 13 щодо боротьби з антициганством та дискримінацією ромів, що ухвалена 24 червня 2011 року та змінена 1 грудня 2020 року; Декларація Комітету міністрів Ради Європи про зростання антициганського настрою та расистського насильства проти ромів у Європі, котру прийнято в лютому 2012 року на 1132-му засіданні заступників міністрів).

Виокремлено наступні механізми гарантування виборчого права для ромів: утворення виборчих округів із обов'язковим урахуванням місць компактного проживання представників ромської громади; закріплення визначених квот представництва у виборних органах; відмова від застосування виборчих бар'єрів щодо партій, які представляють інтереси досліджуваної національної меншини; встановлення широкого переліку суб'єктів, що можуть висуватися на виборах як кандидати, у тому числі передбачається можливість самовисування, участь у виборах не лише партій, а й об'єднань виборців; створення сприятливих умов для реалізації виборцями – ромами активного та пасивного виборчого права.

Узагальнено три етапи генезису національного правового регулювання статусу ромів: 1) 2003-2013 рр. – характеризувався посиленням культурної інтеграції ромів та активізації уваги громадянського суспільства до національної ідентичності цієї групи громадян; 2) 2013-2021 рр. – розробка комплексної стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини, проте декларативністю норм та відсутністю дієвих засобів реалізації стратегії; 3) 2021 р. – до цього часу – оновлення стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві та розроблено пропозиції удосконалення національної правової політики щодо становища цієї унікальної групи меншин.

Четвертий розділ «Сучасні тенденції правового регулювання та реалізації політики захисту корінних народів» містить три підрозділи, в яких розкривається теоретико-правова рефлексія правового становища корінних народів, визначається аплікація їх прав та проводиться аналіз правового регулювання цієї етнонаціональної групи в Україні й пропонуються удосконалення відповідно до позитивних міжнародних практик та ціннісних стандартів.

Мотивовано, що корінні народи визнані одними з найбільш уразливих, знедолених і маргіналізованих народів та вказано, що вирішальною проблемою для майбутнього корінного народу є його соціальна вразливість, невеликий розмір населення, розсіяне поселення та урбанізація, що обмежує можливості для культурної адаптації.

Констатовано відсутність єдиного узгодженого розуміння поняття «корінний народ», що зумовлено не тільки дискутованістю тлумачення, але й позицією корінних народів, які виступають проти прийняття офіційного визначення на міжнародному рівні, наголошуючи на необхідності гнучкості та поваги до бажання та права кожного корінного народу визначити себе. Загалом корінні народи – це загальний термін, який використовується для опису груп людей, що мають схожі характеристики, такі як спільне походження, землі, території, природні ресурси та відмінні риси культурної ідентичності. Згруповано ознаки корінних народів для того, щоб їх позиціонувати як суб'єктів етнонаціональної політики: спільність групи; спільність історичного спадку; наявність певної географічної історичної території; відмінна

соціокультурна система; спільні звичаї, релігійні норми; колективний спосіб існування; суверенітет над своєю землею та природними ресурсами.

Використовуючи метод контекстуального аналізу впливу права, автором узагальнено потреби корінних народів на сучасному етапі розвитку державності (визнання як особливої етнічної групи з власними унікальними культурами та ідентичностями; корінні народи в своїй онтологічній природі мають проблему продовження роду, що є загрозливим у сучасному глобалізованому суспільстві; проживання та користування землею своїх предків; самовизначення; подолання проблем дискримінації). Вказується, що прийняття Декларації ООН про права корінних народів дає можливість для подальшого розгляду питання корінних народів у національних парламентах із посиланням на існуючі правові документи.

Порівняльно-правовий метод дозволив виокремити транскрипцію прав корінних народів, також запропоновано зміни в національну систему правового регулювання статусу корінних народів та виокремлено пропозиції щодо державних заходів на національному та міжнародному рівнях для підтримки кримських татар та відстоювання їхніх прав як корінного народу України.

У п'ятому розділі «Гарантії захисту прав та законних інтересів суб'єктів етнонаціональної політики» виокремлено систему нормативних та інституційних гарантій міжнародного, регіонального та національного рівнів та запропоновано удосконалення для належного реального впровадження механізму захисту прав та законних інтересів етнонаціональних груп й їх узгодження із загальнодержавними цінностями.

Мотивовано, що правові інституційні гарантії становлять важливу складову справедливого та правового суспільства, забезпечуючи стійке функціонування правової системи та захисту прав і свобод громадян, етнонаціональних груп та держави. Виокремлено та детально розглянуто особливості функціонування міжнародних інституційних гарантій захисту порушених прав та законних інтересів суб'єктів етнонаціональної політики за наступними критеріями: за спрямуванням (нормоустановчі, моніторингові, правовідновлюючі); за територіальним поширенням (міжнародні, регіональні, національні); за цільовим призначенням (загальні та спеціалізовані (предметні)).

За допомогою компаративного аналізу системи органів публічної влади у сфері етнонаціональної політики іноземних держав виокремлено чотири існуючі моделі національних інституційних органів у сфері реалізації етнонаціональної політики.

Доведено, що функціонування органів публічної влади у сфері етнічно-національних відносин в Україні обґрунтовується на принципі домінування конституційної норми, яка гарантує кожному громадянину України право на вільний розвиток особистості, збереження своєї національної, культурної, мовної та релігійної ідентичності, та репрезентовано чинну структуру національних органів публічної влади.

Міжкомплементарний підхід і метод правового моделювання дозволили обґрунтувати потребу удосконалення інституційних гарантій статусу

етнонаціональних суб'єктів в Україні шляхом впровадження посади Урядового уповноваженого з питань етнонаціональної політики при Кабінеті Міністрів України, визначено основні завдання такого органу.

Запропоновано гарантії демократизації етнонаціональної політики як чинника адаптації позитивних європейських та світових практик.

ВИСНОВКИ

Аналіз міжнародних нормативних актів, моніторингових звітів, практики зарубіжних країн, національного законодавства та правореалізаційної практики, статистичних даних, інформації, отриманої на основі авторського опитування громадської думки, дослідження наукової доктрини у сфері етнонаціональної політики дали змогу дійти таких висновків.

1. Методологічний інструментарій проблематики репрезентований авторською методологією, що складається з групи підходів (міжкомплементарний, людиноцентристський, синергетичний) та трирівневої системи методів: філософський (діалектичний, метафізичний, герменевтичний), загальнонауковий (аналіз, синтез, структурно-функціональний, аналогії, абстрагування), спеціально-юридичний (компіляторно-правовий метод; аксіологічно-правовий, порівняльно-правовий, метод контекстуального аналізу впливу права, правовий аналіз судової практики, метод юридичного дискурсу методу авторського опитування) рівні. Міжкомплементарний підхід є суттєвим для побудови оптимальної моделі суспільних відносин між етнічними групами та їх належного правового регулювання, оскільки включає в себе наукові, соціологічні, політологічні, культурологічні та правові аспекти, що допомагають розуміти вплив етнонаціональних чинників на суспільство, політику, економіку та культурний розвиток, дозволяє уникнути однобічного розгляду складних проблем, розширює горизонти аналізу та сприяє більш глибокому розумінню об'єкта дослідження. Людиноцентристський підхід дозволяє поставити інтереси, права та добробут громадян у центрі дослідження, розглядаючи етнонаціональні питання через призму впливу правової політики на життя та права окремих осіб, груп, а також їхні можливості для активної участі в суспільстві, наголошуючи на необхідності захисту прав і свобод кожного громадянина, незалежно від їхньої етнічної приналежності. Синергетичний підхід визначає поступальний напрям трансформації етнонаціональних відносин у контексті глобалізації та трансформації соціально-правової реальності.

Джерельну базу дослідження репрезентують наукові праці у сфері етнонаціональної політики, які за предметом дослідження виокремлено у чотири групи: 1) наукові доробки, що присвячені проблемам визначення ідеології у сфері етнонаціональної політики, особливо дослідження у сфері мультикультуралізму; 2) питання етнонаціональної політики через аналіз окремих явищ: а) в умовах глобалізаційної трансформації та пандемічної кризи; б) в контексті кризи ідентичності; в) в контексті гарантування національної безпеки; г) дискримінації за етнічною ознакою; 3) праці, що присвячені аналізу

статусу національних меншин, питань їх автономії, інтеграції та освіти; 4) доробки, які аналізують статус корінних народів.

2. Мотивовано: державна правова політика виконує суттєве завдання – створює юридичну матрицю для суспільних відносин. Доведено, що роль та значення правової політики полягає в тому, що вона: стабілізує суспільні відносини; універсалізує правову реальність; здійснює регуляторно-управлінський вплив на всіх суб'єктів суспільного життя; соціалізує окремі групи чи членів суспільства.

Структурізовано ознаки правової політики: відображає унікальність правової природи, оскільки поєднує правові, державні та суспільні категорії; виступає особливою методологічною основою, що націлена на формування цілісного правового поля держави; вміщує ментальні ортологічні цінності території держави, її народу, представників національних меншин, корінних народів та історичні позитивні соціально-правові надбання людства; репрезентує поступальний розвиток права; відображає стратегічний напрямок розвитку державотворення та правотворення; регулює всі сфери суспільно-політичного життя, таким чином формуючи упорядкованість суспільних відносин; має комплексний характер. Відповідно до перерахованих ознак запропоновано авторську дефініцію правової політики держави як діяльності органів публічної влади та громадянського суспільства, що націлена на формування цілісного правового поля держави у всіх сферах суспільного життя шляхом комплексного використання нормативних та інституційних засобів, із урахуванням ортологічних аксіологічних соціальних надбань народу, держави та людства, котра відображає поступальний розвиток права й формує стратегічний напрямок розвитку державно-політичних процесів у майбутньому.

Розширено загальнотеоретичне розуміння структурних елементів правової політики шляхом виокремлення, окрім загальновизнаного обов'язкового елемента - цілісної Концепції (Стратегії) в окремій сфері, обов'язкової наявності ще й таких: визначеного правового поля, що досягається шляхом нормотворчої діяльності компетентних публічних органів; правореалізаційної діяльності, яка б відповідала цілям і принципам, що визначені в концептуальному документі; формування правового ідеологічного підґрунтя, правової культури та правосвідомості громадян та населення відповідно до стратегічних напрямків розвитку права та держави.

Виокремлено такі характеристики правової політики держави: системність (комплексна упорядкованість відповідно до узгодженого набору методів або організованого плану, котра складається з правових констант, що узгоджені між собою); дієвість (реалістичність тих принципів, стратегій, правил та ідей, що втілюється в правовій політиці); темпоральність (наявність часових меж виконання стратегії і цілей); консенсусність (виступає компромісом між громадянським суспільством та державою у нормативно-доктринальній формі); трансформативність (відповідність сучасним умовам суспільного життя); ефективність; домінантність (абсолютна авторитетність у певній сфері суспільного життя); позаполітичність (відсутність політичного чи партійного,

олігархічного чи лобістського впливу на правову політику); нормативність (наявність юридико-нормативного вияву).

3. Визначено суб'єкти етнонаціональних відносин: етнос (сукупність людей, які розмовляють тією самою мовою, визнають своє власне спільне походження і процес формування та мають ряд традицій і звичаїв, відмінних від інших народів, та спільні антропологічні ознаки); нація (вища форма етносу, має етносоціальну спільність та усталену самосвідомість своєї ідентичності), народ (антропологічно-світоглядна етнічна група чи декілька груп, що говорять однією мовою, мають свою територію, поєднані економічною і духовною цінністю і для захисту своїх інтересів утворюють суспільно-політичний союз); титульна нація (нація, що сформувала офіційну назву держави); національні меншини (громадяни держави, що не є представниками корінного етносу), корінний народ (етнічна спільнота, котра історично проживає на території цієї держави та, на відміну від національної меншини, не має етнічно спорідненого державного утворення) та інші етнічні групи.

Запропоновано ввести в правову доктрину узагальнені риси нації як суб'єкта етнонаціональної політики: єдність, що встановлює представників нації однорідними природними спільнотами, які мають унікальний і відмінний характер; спільність, оскільки ціннісні характеристики, такі як мова, релігія, культура, ментальні особливості, історичний спадок, є спільними для таких груп; безперервність - пов'язує нації з їхнім минулим і майбутнім, характеризуючи їх як здатних залишатися незмінними у своїх основних характеристиках, незважаючи на плин часу; наявність національного суверенітету, оскільки нації мають невід'ємні політичні права та атрибути, зокрема право самостійно визначати свою політичну організацію; міжнародна глобальна просторовість.

Узагальнено цілі, яких намагається досягти правова, демократична держава при формуванні сучасної етнонаціональної політики: забезпечення гармонійного розвитку народу на основі визнання його цінності для держави та ключового місця як основного джерела влади; формування національної ідеї, яка ґрунтується на високих національних і вселюдських цінностях, консолідуючої ідеології цінності народу, зокрема через збереження і пропагування його аксіологічних етнічних атрибутів на міжнародному рівні, визначення рівності народу серед інших у сучасному глобалізованому суспільстві; розвиток самобутності та ідентичності нації, корінних народів і національних меншин, що проживають у державі; формування належних толерантних форм взаємодії та комунікації між суб'єктами; передання культурних здобутків етносу майбутнім поколінням шляхом вивчення й збереження етнічно-національної спадщини та формування духовного генофонду нації.

Удосконалено понятійно-категоріальний апарат юриспруденції шляхом авторського детермінування етнонаціональної політики як виду державної політики, що полягає у механізмі формування і функціонування етнонаціональних відносин у державі на основі консолідуючої національної ідеології збереження етнічної та національної ідентичності і самобутності й

передання культурних здобутків майбутнім поколінням та гарантування рівноправності народів, а також забезпечення толерантних форм взаємодії та комунікації між суб'єктами етнонаціональної політики: націями, корінними народами, національними меншинами, що проживають у державі, та іншими етнічними групами.

4. Принципи етнополітики детерміновані як основні засади, що формують дієвість правового механізму функціонування етнополітичної системи для забезпечення сталого розвитку держави при імплементації в управлінську та адміністративно-правову діяльність публічного апарату, органів державної влади та громадянського суспільства, створюючи матрицю, що вказує на припустимість чи неприпустимість правового регулювання окремих інститутів етнополітичних відносин відповідно до правової ідеології державотворення.

Розроблено авторську класифікацію принципів етнонаціональної політики: збалансованість національних та державницьких інтересів у етнонаціональних відносинах; рівноправність та недискримінація всіх суб'єктів етнонаціональної політики; гарантування комплексу прав суб'єктів етнонаціональної політики та їх обмеження виключно у правомірний спосіб; повага до елементів національної ідентичності всіх суб'єктів етнополітики (культури, мови, традицій, звичаїв, релігії тощо); створення умов для збереження самобутності етнонаціональних суб'єктів для наступних поколінь; розвиток засад міжнаціональної та міжетнічної толерантності; функціонування інклюзивного етнонаціонального суспільства; виключно мирне вирішення проблемних ситуацій у міжетнічних відносинах.

5. Міжнародні стандарти політики протидії та запобігання дискримінації за національною та етнічною ознакою об'єднані в дві групи: загальні (Статут ООН, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародна Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації) та регіональні (Статут Ради Європи, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і протоколи №12 до неї, Директива Ради Європейського Союзу 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 року про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження, Рамкове рішення Ради 2008/913/ЖНА від 28 листопада 2008 року про боротьбу з певними формами та проявами расизму та ксенофобії засобами кримінального права, Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 р., що встановлює загальні рамки рівного ставлення у сфері зайнятості та професій).

Проаналізовано національне правове регулювання щодо запобігання та протидії етнічної та національної дискримінації Польщі, Бельгії, Німеччини, Великобританії, Франції, Іспанії, що дає можливість вказати про відсутність єдиних підходів до поняття, форм і видів дискримінації. Позитивно оцінено практику існування спеціалізованого нормативного акту у сфері рівного ставлення (Німеччина) або нормативного забезпечення рівного ставлення в різних сферах суспільного життя (Іспанія).

6. Здійснено аплікацію проявів дискримінації за національною та етнічною ознакою у різних сферах суспільного життя: у сфері праці, що включає обмеження доступу до роботи, перешкоджання просуванню по службі та

перепону у зростанні оплати праці, працевлаштування на роботу зі зниженим рівнем кваліфікації; у сфері освіти – проявляється на всіх рівнях освіти, не залежить від віку особи та галузей науки; у соціально-побутовій сфері, доступі до товарів і послуг, житла; у сфері медицини і реалізації права на охорону здоров'я, зокрема проявляється в якості отриманої медичної допомоги, пропонованих методах лікування та наслідках для здоров'я, праві доступу до медичних дослідів, доступі до своєчасної високоякісної інформації, що стосується громадського здоров'я.

Розроблено комплекс профілактичних заходів щодо недопущення етнічної та національної ворожнечі, котрі включають: створення інституційних органів відповідної спеціалізації; пропагування політико-правової ідеології гуманізму; протидія дезінформації, дискримінаційному стереотипному мисленню та стигматизації; формування належного інклюзивного простору шляхом впровадження спеціалізованих програм для дітей та молоді та й інших вікових груп, у тому числі представників органів публічної влади, особливо щодо расового профілювання; активізація громадського сектора, правове забезпечення та захист функціонування громадських організацій національних меншин та інших організацій, що пропагують рівність та справедливість, толерантне ставлення до всіх груп у суспільстві; підтримка громадських організацій, органів із забезпечення рівноправ'я та національних правозахисних установ, які борються з поширенням мови ворожнечі; актуалізація уваги до фактів дискримінації за національною та етнічною ознакою, нульове толерування до них, їх соціально-правовий осуд; швидке реагування публічних діячів, громадських еліт на прояви дискримінації та мову ворожнечі.

7. Виокремлено дві групи держав за широтою розуміння статусу національних меншин у національному законодавстві: спрощене тлумачення національних меншин як групи громадян, що традиційно проживають на території держави та мають етнічні, мовні, культурні та/або релігійні характеристики, які відрізняються від інших (Хорватія, Боснія і Герцеговина, донедавна Україна); ускладнене тлумачення, що додатково визначає певні обов'язкові характеристики, як-от чисельність чи тривалість проживання (Німеччина, Польща, Естонія, Албанія, Україна).

Мотивовано існування недоліків визначення поняття «національні меншини» в новому національному законодавстві України та запропоновано наступні удосконалення: 1) в назві Закону «Про національні меншини (спільноти) України» та по тексту цього спеціалізованого акту вилучити уточнення в дужках - «(спільнота)»; 2) ст. 1 даного Закону оновити наступним визначенням: «Національна меншина - це стала група громадян України з некорінним етнічним статусом, які об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою національну самобутність».

8. Виділено три основні категорії фундаментальних прав, які мають центральне значення для забезпечення ефективного захисту прав меншин: права, спрямовані на розширення можливостей участі національних меншин у

соціально-політичному житті держави, в широкому розумінні їх можна репрезентувати як політичні; права, спрямовані на збереження та захист етнічної та культурної ідентичності національної меншини; права, спрямовані на захист меншин від вимирання та дискримінації.

Грунтуючись на досвіді іноземних держав (Сербія, Хорватія, Польща, Грузія) та аналізі міжнародних стандартів, узагальнено особливі можливості реалізації політичних виборчих прав для національних меншин: право створювати свої політичні партії; засоби позитивної дискримінації, зазвичай відсутності прохідного бар'єра для партії; додаткові правила створення меж виборчих округів із урахуванням інтересів представників національної меншини; квотові місця для представників національної меншини; додаткові списки для представників національних меншин, створення Інститутів національних рад (Ради національних меншин) у державних органах та органах самоврядування; додатковий правовий захист і фінансова підтримка з боку держави; зобов'язання державних, регіональних і муніципальних органів і державних служб поважати національний склад місцевого населення та відповідне представництво в таких органах і службах осіб, які належать до національних меншин.

Запропоновано такі зміни до чинного законодавства у сфері захисту прав, що спрямовані на розширення можливостей участі національних меншин у соціально-політичному житті держави:

- відповідно до міжнародного стандарту рівності політичних прав доповнити ст. 9 ЗУ «Про національні меншини (спільноти) України» наступним абзацом: «Особи, які належать до національних меншин, мають право рівного доступу до політичних прав, які гарантуються громадянам України, а також можуть брати участь в управлінні державними справами з метою відстоювання прав та законних інтересів національних меншин» та відповідно до стандартів представницької демократії доповнити ст. 9 цього Закону наступним абзацом: «Держава повинна поважати національний склад місцевого населення та забезпечувати можливість мати відповідне представництво в таких органах і службах осіб, які належать до національних меншин»;

- у ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до переліку принципів додати словосполучення «захист прав та законних інтересів представників національних меншин» та відповідно до стандарту участі громадськості у місцевому самоврядуванні доповнити ст. 3 цього Закону п. 3: «Мешканці територіальної громади, що належать до національних меншин, мають право створювати громадські ради при органах місцевого самоврядування для сприяння забезпеченню координації дій цього органу з питань захисту етнонаціональної ідентичності представників національних меншин та сприяння формуванню і реалізації політики у відповідній сфері»;

- ст. 17 ЗУ «Про Центральну виборчу комісію» доповнити пунктом 4¹, де визначити додатковими повноваженнями Центральної виборчої комісії ще й такі: «забезпечувати рівність всіх представників національних меншин та корінних народів» та ст. 33 цього Закону доповнити п. 6 та викласти її в наступній редакції: «Для виконання завдань щодо забезпечення принципу

рівності та недискримінації етнонаціональних груп члени Комісії можуть залучати до роботи представників представницьких органів корінних народів та національних меншин для консультацій з приводу забезпечення ефективного захисту прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин в Україні»;

- п. 4 ст. 19 ЗУ «Про державну службу» доповнити наступним: «Надається рівний доступ до державної служби громадянам України незалежно від етнічного чи національного походження» та ст. 8 цього Закону, де слід додати п. 14, вказавши, що державний службовець зобов'язаний: «забезпечувати повагу до прав та законних інтересів різних національних меншин на основі толерантності та недискримінації»;

- доповнити ЗУ «Про громадські об'єднання» статтею 1¹ і викласти її таким чином: «Громадяни України, які належать до національних меншин, мають право на добровільне об'єднання задля здійснення та захисту прав і свобод, збереження, розвитку, заохочення та виявлення своєї національної та культурної самобутності, захисту національних інтересів. Особа, яка належить до національної меншини, не може бути примушена до участі в такому об'єднанні» та ст. 3 цього Закону доповнити пунктом 7, вказавши, що громадські об'єднання утворюються і діють на принципах «запобігання та протидії дискримінації»;

- доповнити ст. 6 ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану» таким реченням: «Указ Президента України має бути оприлюднений державною мовою, мовою міжнародного спілкування та мовами національних меншин»;

- прийняти Типове положення про громадські ради при органах місцевого самоврядування у сфері забезпечення прав та законних інтересів представників національних меншин (*Додаток В*).

Визначено недоліки законотворчого регулювання права на освіту представників національних меншин: дискримінація представників національних меншин за характеристикою їх належності до держави походження (п. 6 ст. 5 ЗУ «Про повну загальну середню освіту» надає пріоритетне право осіб, які належать до національних меншин України та мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу, що суперечить ст. 4 Рамкової конвенції про захист національних меншин); відсутність у ЗУ «Про позашкільну освіту» згадки про реалізацію права на освіту представників національних меншин; відсутність акценту на особливі права національних меншин у ЗУ «Про професійну (професійно-технічну) освіту» та його колізія з п. 5 ст. 7 Закону України «Про освіту», де визначається право здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти вивчати мови національних меншин як окрему дисципліну; відсутність унормування позитивної практики щодо утворення груп із мовою навчання для національних меншин у ЗУ «Про дошкільну освіту» та його колізія зі ст. 7 «Про освіту», що вказує про можливість забезпечення такого права в дошкільній освіті; відсутність акценту на територіальну доступність закладів освіти для національних меншин та імплементації позитивної практики європейських держав щодо обов'язкового зарезервованого місця у керівному складі закладу освіти особі, що є

представником меншини, у разі компактного проживання на території значної кількості осіб зі складу нацменшин.

Доведено, що належна реалізація прав, спрямованих на захист меншин від вимирання та дискримінації, призводить до зростання міжетнічної довіри та до скорочення міжетнічної дистанції та впровадження правової ідеології інтеграції як політичної, соціально-культурної парадигми демократичного спрямування, передбачає активну участь національних меншин у просуванні своїх інтересів у всіх сферах суспільного життя, а захист інтересів кожної групи приведе до бажаної стабільності політичної спільноти. Запропоновано визначити в ЗУ «Про національні меншини (спільноти) України» ст. 4¹, де передбачити наступні норми. «Стаття 4¹. Міжкультурний діалог.

Держава забезпечує міжкультурний діалог. Здійсненню міжкультурного діалогу сприяють такі передумови:

- 1) повага до прав людини, верховенство права, толерантність, недискримінація та взаємоповага в суспільстві;
- 2) відповідальність усіх членів суспільства та можливість їх брати участь у культурному, соціальному та економічному житті;
- 3) розвиток необхідних навичок міжкультурного діалогу протягом усього життя;
- 4) підвищення ролі органів державної влади, освітян, представників громадянського суспільства, ЗМІ у сприянні міжкультурному діалогу;
- 5) створення відкритого та доступного простору для діалогу».

9. Констатовано, що ромі являють собою унікальну національну меншину з особливим соціальним становищем, що проявляється в такому: в світовому масштабі найбільше потерпають від дискримінації та нерівності; історично пережила прояви геноциду; відсутня держава походження; територіальне розселення по всій планеті; дискримінація у формі антициганства; є найбільш маргіналізованою; стереотипне сприйняття ромів як людей із низькою соціальною відповідальністю та поширення етнічного профайлінгу; нацменшина нівелює публічно-правові інститути, часто виступають апатритами; зазвичай соціально найбідніша група в державі; відсутність чіткого підрахунку кількості представників.

Аналіз практики низки держав (Албанія, Аргентина, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Великобританія, Італія, Іспанія, Канада, Північна Македонія, Румунія, Німеччина, Сербія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Франція, Чехія, Чорногорія, Швеція й Україна), рішень ЄСПЛ дав можливість виокремити найпоширеніші сфери порушення прав ромів та прояви їх дискримінації при реалізації права на: житло, вибір місця проживання, охорону здоров'я, освіту, доступ до інформації та захисту від мови ненависті, працю, натуралізацію та наявність документів, участь у політичному житті.

10. Розроблено пропозиції вдосконалення національної правової політики щодо становища ромів:

- у Ромській «Стратегії-2030» визначити додатково Ціль 9 «Визнання антициганства суспільною проблемою та боротьба з нею», вказавши, що

антициганізм – це соціокультурне, етнічне чи расове упереджене ставлення, дискримінація, ворожнеча чи жорстокість щодо групи чи осіб, котрі ідентифікуються або сприймаються як цигани чи роми;

- для відновлення історичної справедливості щодо ромів запропоновано оновити «Стратегію-2030» шляхом додаткового визначення Ціль 10. «Визнання та засудження історичних аспектів антициганізму, зокрема Голокосту ромів та інших деструктивних політичних практик щодо ромів»;

- внести зміни до Виборчого кодексу України з метою сприяння реалізації виборчого права неписьменними громадянами, зокрема ромами (внести слово «неписьменний» у статтю 17 Виборчого кодексу України та викласти її в такій редакції: «2. Допомога виборцю, який внаслідок інвалідності та/або стану здоров'я, неписьменності не може самостійно заповнити виборчий бюлетень чи опустити його у виборчу скриньку, у виконанні цих дій відповідно до його волевиявлення у випадках, встановлених цим Кодексом, не вважається порушенням вимоги особистого голосування»);

- активізація політичної та громадської активності лідерів ромської громади, особливо на рівні місцевих громад, мобілізація активності ромських організацій;

- з метою вирішення проблеми відсутності документів доповнити ст. 5 ЗУ «Про судовий збір», яка передбачає пільги відносно сплати судового збору, частиною 29 і викласти її в такій редакції: 29) позивачі, що належать до ромської національної меншини - у справах, що пов'язані з встановленням факту народження або видачею свідоцтв про народження;

- впровадження заходів, які підвищать гарантованість права на працю громадян ромської національної меншини: збільшення рівня зайнятості ромів у державному секторі до рівня, пропорційного кількості ромів у загальній чисельності населення; покращення рівня поінформованості ромів-працівників та роботодавців щодо можливостей у трудовій сфері; збільшення рівня територіальної мобільності ромів у сфері професійного розвитку; впровадження програм сертифікації та професійного росту; надання підтримки для стартапів представникам ромської національної меншини;

- для підвищення гарантування житлово-побутових прав ромів запропоновано впровадити наступні заходи: розширення програми будівництва соціального житла; встановлення соціальних та економічних механізмів оновлення житлової інфраструктури; підвищення рівня інформування ромів щодо можливостей, пов'язаних із будівництвом житла, та інші заходи;

- для вирішення проблеми освіти ромів необхідні впровадження спеціальних національних програм інклюзії, розробка новаторських методів навчання в школах, поширення практики післяшкільної освіти, запровадження програми функціональної грамотності, розширення навчальних програм на канікулах, проведення тренінгів із міжкультурного розуміння в навчальних закладах та інші заходи, щоб активізувати позашкільне життя ромів;

- визначити квоти для осіб, що є представниками ромської національної меншини, зокрема вказавши у Порядку прийому на навчання для здобуття

вищої освіти на відповідний рік те, що спеціальними умовами вступу на навчання за державним або регіональним замовленням для здобуття ступеня бакалавра користуються особи, які належать до ромської національної меншини;

•впровадження заходів подолання дискримінації ромів під час війни: визначення додаткових гарантій у «Стратегії-2030» для представників ромської національної меншини під час війни; проведення консультативних програм щодо розроблення організаційних та правових механізмів адаптації біженців ромської національної меншини в державах, що приймають українців; моніторинг становища ромів-біженців у цих державах; визнання ролі ромської громади в багатонаціональності українських громадян; активація взаємодії територіальних громад та ромських лідерів з метою допомоги тимчасово переміщеним ромським громадам подолати побутові труднощі; формування позитивних стереотипів шляхом інформування ролі ромів у захисті держави під час війни, зокрема виконання ними військового обов'язку, волонтерської діяльності тощо.

11. Виокремлено види міжнародних гарантій правового регулювання статусу корінних народів: 1) Конвенції МОП (1920-1989 рр.), що вперше акцентували на статусі корінних народів і народів, які ведуть племінний спосіб життя (Конвенція про племінне населення 1957 року (№ 107), Конвенція про племена 1989 року); 2) норми та механізми ООН (Декларація про права корінних народів від 2007 р., Робоча група з питань корінного населення, Постійний форум ООН із питань корінних народів, Експертний механізм із прав корінних народів, Спеціальний доповідач із прав корінних народів).

Пояснено відсутність єдиного узгодженого розуміння поняття «корінний народ», що зумовлено не тільки дискусійністю тлумачення, але й позицією корінних народів, які виступають проти прийняття офіційного визначення на міжнародному рівні, наголошуючи на необхідності гнучкості та поваги до бажання та права кожного корінного народу визначити себе.

Згруповано ознаки корінних народів для того, щоб їх позиціонувати як суб'єктів етнонаціональної політики: спільність групи; спільність історичного спадку; наявність певної географічної історичної території; відмінна соціокультурна система; спільні звичаї, релігійні норми; колективний спосіб існування; суверенітет над своєю землею та природними ресурсами.

Узагальнено потреби корінних народів на сучасному етапі розвитку державності: визнання як особливої етнічної групи з власними унікальними культурами та ідентичностями; корінні народи в своїй онтологічній природі мають проблему продовження роду, що є загрозливим у сучасному глобалізованому суспільстві; проживання та користування землею своїх предків; самовизначення; подолання проблем дискримінації.

12. Аналіз практики США, Канади, Норвегії, Народної Республіки Бангладеш, Нової Зеландії, Фінляндії, Швеції та Комітету з ліквідації расової дискримінації, Постійного форуму ООН з питань корінних народів дав можливість виокремити транскрипцію прав корінних народів, яка репрезентована в наступній матриці: право на особливе самовизначення, що

позиціоновано як право на автономію чи самоврядування в питаннях, що стосуються їхніх внутрішніх і місцевих справ, та можливість зміцнювати свої окремі політичні, правові, економічні, соціальні та культурні інститути, зберігаючи своє право повною мірою брати участь у житті держави; право на гарантування особливого статусу шляхом обов'язкової концепції вільної, попередньої та інформованої згоди, котра забезпечує можливість корінним мешканцям давати або не давати згоду на проект, який може вплинути на них або їхні території; право на особливу гарантію щодо охорони своїх екологічних та земельних інтересів; на охорону здоров'я, оскільки часто через віддаленість проживання і зміну екологічної ситуації в бік погіршення корінні народи першими страждають від неналежного надання медичних послуг; культурні права, що включають самобутність, етнічну ідентичність й культурну цілісність корінного народу через охорону та захист матеріальних та нематеріальних проявів їхнього способу життя, досягнень і творчості, ментальних аксіологічних атрибутів.

13. Запропоновано наступні зміни в національну систему правового регулювання статусу корінних народів:

- удосконалити дефініцію ст. 1 ЗУ «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» та унормувати в такій редакції: «депортація - насильницьке переселення народів, корінних народів, національних меншин та осіб за національною ознакою з місць їх постійного проживання на підставі рішень, прийнятих органами державної влади колишнього СРСР або союзних республік»;

- п. 2 ст. 1 ЗУ «Про корінні народи України» викласти в такій редакції: «Корінними народами України є кримські татари, гагаузи, русини, караїми, кримчаки. Корінними народами України, які сформувались на території Кримського півострова, є кримські татари, кримські караїми, кримчаки»;

- у п. 1 ст. 2 ЗУ «Про корінні народи України» унормувати право на самовизначення корінних народів та викласти в такій редакції «право на самовизначення корінних народів полягає у їх можливості визначити свій етнонаціональний статус, ідентичність, культурні та соціальні практики, а також право впливати на рішення, що стосуються їх території, ресурсів та майбутнього, зберігаючи та розвиваючи свою унікальну спадщину, захищати колективні інтереси на публічному рівні, розвивати етнічну самобутність винятково в межах держави проживання, її політико-правової системи»;

- додати п. 9 до ст. 3 ЗУ «Про корінні народи України» і викласти її в такій редакції: «Корінним народам чи їх представницьким органам заборонено вчиняти дії, що спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, або дії, що посягають на територіальну цілісність чи територіальну недоторканність держави»;

- внести доповнення у ст. 8 ЗУ «Про корінні народи України» та викласти її в такій редакції: «КМУ не може відмовити в закріпленні правового статусу

представницького органу корінного народу України, якщо подані представницьким органом документи відповідають вимогам законодавства»;

- удосконалити «Порядок закріплення правового статусу представницького органу корінного народу України та позбавлення такого статусу» шляхом визначення легітимних підстав позбавлення правового статусу представницького органу корінного народу за заявою ДЕСС;

- прибрати у п. 2 ст. 2 ЗУ «Про корінні народи України» словосполучення «утворюються та діють у відповідності з Конституцією», оскільки Конституція не містить згадок про цих суб'єктів етнонаціональних відносин;

- вказати в ЗУ «Про корінні народи України» допустиму кількість представницьких органів від одного корінного народу, що мають право на розподіл ресурсного забезпечення представницьких органів за рахунок Державного бюджету України;

- уточнити п. 4 ст. 5 ЗУ «Про географічні назви» шляхом доповнення словосполученням «представників корінних народів», відповідно, нову редакцію слід викласти в такій формі: «Назва, яка присвоюється географічному об'єкту, повинна відображати найбільш характерні ознаки цього об'єкта, враховувати географічні, історичні, природні та інші умови місцевості, де він розташований, думку населення, яке проживає на цій території, представників корінних народів, вписуватися в існуючу систему назв цієї території і складатися з мінімальної кількості слів.

Запропоновано заходи на національному та міжнародному рівнях для підтримки кримських татар та відстоювання їхніх прав як корінного народу України: активізація уваги міжнародної спільноти до порушення прав людини в Криму; підтримувати інформаційну кампанію, яка розкриватиме порушення прав людини в Криму, зокрема щодо кримських татар; забезпечення гуманітарної допомоги для кримських татар, зокрема тим, хто переселився на континентальну частину України; продовжувати активно підтримувати міжнародні санкції проти держави-агресорки з метою тиску на її уряд і зміни політики стосовно Криму та кримських татар; забезпечити можливість для кримських татар вивчати, використовувати та розвивати свою мову, культуру та релігійні традиції на континентальній частині України; забезпечення підтримки та сприяння діяльності незалежних громадських організацій, які працюють на захист прав кримських татар, надавати їм платформу для висловлення та реалізації своїх ініціатив.

14. Констатовано, що правові інституційні гарантії становлять важливу складову справедливого та правового суспільства, забезпечуючи стійке функціонування правової системи та захисту прав і свобод громадян, етнонаціональних груп та держави. Виокремлено та детально розглянуто особливості функціонування міжнародних інституційних гарантій захисту порушених прав та законних інтересів суб'єктів етнонаціональної політики за наступними критеріями: за спрямуванням (нормоустановчі, моніторингові, правовідновлюючі); за територіальним поширенням (міжнародні, регіональні, національні); за цільовим призначенням (загальні та спеціалізовані (предметні)).

15. Компаративний аналіз системи органів публічної влади щодо досліджуваної проблематики надав нам можливість виокремити наступні моделі національних інституційних органів у сфері реалізації етнонаціональної політики: державно-централізована модель, що представлена функціонуванням спеціальних органів виконавчої влади, котрі уповноважені реалізовувати політику інклюзії (Грузія, Естонія, Албанія); комплексна модель, яка характеризується наявністю спеціальних органів із широкою компетенцією на різних рівнях, із активним залученням колегіальних інституцій з боку громадянського суспільства, які наділені державно-владними повноваженнями (Польща); дорадча модель, що характеризується існуванням допоміжного органу з боку громадянського суспільства та національних меншин, які не мають державно-владних повноважень (Данія, Австрія, Великобританія); модель функціонування Спеціального уповноваженого у справах національних меншин або з питань рівності й недискримінації (Боснія і Герцеговина, Естонія, Словацька Республіка, Швеція, Фінляндія).

16. Узагальнено систему органів публічної влади у сфері етнічно-національних відносин в Україні: Верховна Рада України, що формує, змінює та удосконалює основні аспекти правової політики щодо етнонаціональних відносин, створює ідеологічну основу функціонування держави у цій сфері, використовуючи нормопроектну, моніторингову, контрольну діяльність; Кабінет Міністрів України, що має широкі повноваження в етнонаціональній сфері, у тому числі координація діяльності міністерств та інших органів виконавчої влади; ДССС забезпечує моніторингову, аналітичну, медійну та просвітницьку функції в сфері етнополітики; Рада представників громадських об'єднань корінних народів, національних меншин України при Міністерстві освіти і науки України; Президент України; Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу; органи місцевого самоврядування; судові органи. Мотивовано потребу запровадження навчання для посадових осіб органів публічної влади щодо правових засад, механізмів та методів державної етнополітики та етнополітичного менеджменту шляхом створення систематичного навчального процесу, спрямованого на підготовку та підвищення кваліфікації кадрів у сфері етнополітики.

Запропоновано створити посаду Урядового уповноваженого з питань етнонаціональної політики при Кабінеті Міністрів України, що допоможе вирішити проблеми налагодження діалогу, миру, безпеки, недискримінації та толерантного спілкування представників всіх національних груп і поряд із цим забезпечення національних інтересів, розвитку української мови, культури, національних цінностей з метою формування патріотизму нації, протидії агресивній війні, порушенню територіальної цілісності держави, протидії сепаратистським рухам тощо. Визначено такі основні завдання Уповноваженого: реалізація стратегії уряду у сфері етнонаціональної політики; врегулювання конфліктів та сприяння взаєморозумінню між різними етнічними та національними групами; сприяння розвитку культурного різноманіття та забезпечення прав національних меншин, корінних народів та інших суб'єктів етнонаціональної політики; сприяння виконанню Україною міжнародних

зобов'язань щодо дотримання в Україні прав і законних інтересів представників національних меншин, корінних народів та інших суб'єктів етнонаціональної політики; недопущення поширення дискримінації за національною та етнічною ознакою.

Запропоновано гарантії демократизації етнонаціональної політики як чинника адаптації позитивних європейських та світових практик: запровадження в Україні Дня громадянина; активізація співпраці органів публічної влади, представників етнонаціональних груп і представників домінуючої більшості у суспільстві на паритетних умовах; залучення молоді з різних етнічних груп до культурної та спортивної діяльності; підвищення рівня знань державної мови, особливо представників національних меншин; проведення загального перепису населення та формулювання етнічних запитань відповідно до європейських стандартів; перегляд ефективної реалізації антидискримінаційних програм та програм допомоги окремим національним та етнічним групам; звернення з пропозицією до фахівців у галузі кримінального права щодо додаткового виділення складу злочину, що стосується мови ворожнечі, котра підбурює до насильства за дискримінаційними ознаками; заходи щодо покращення вмінь молодих людей у розпізнаванні мови ненависті у віртуальному просторі; активізація класичних та інноваційних форм роботи правоохоронних органів щодо дискримінації та боротьби з ксенофобією та расизмом; впровадження порядку засекречування повідомлень про злочини, що гіпотетично здійснені через етнічну чи національну приналежність потерпілої особи; оновлення системи відбору працівників правоохоронних органів шляхом квотування участі національних меншин, корінних народів у правоохоронній діяльності; доповнити розділ 1 п. 1 Правил етичної поведінки поліцейських нормою про недопущення дискримінації в будь-якій формі та викласти положення в наступній редакції: «під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен враховувати особливості етнічної та національної ідентичності особи, її культуру, звичаї та вірування»; ввести ст. 17¹ «Повага до гідності кожної особи, врахування її етнічної, національної та культурної самобутності» у Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів і викласти її в такій редакції: «Прокурор повинен проявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку. У своїй діяльності прокурор повинен враховувати особливості етнічної та національної ідентичності особи, її культуру, звичаї та вірування»; доповнити Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України» п. 21¹ таким реченням: «За особистою заявою громадянина на зворотному боці паспорта може вноситися інформація про його національність»; запровадження практики транскордонної співпраці між державами-сусідами, що може стати як позитивною практикою захисту

національних меншин, так і тенденцією євроінтеграції України в європейське співтовариство.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1.1. Монографії

1. Ковний Ю.Є., 2023а. *Державна етнонаціональна політика в Україні: теоретико-правове дослідження : монографія*. Львів : Растр-7, 784 с.

1.2. Публікації у наукових фахових виданнях України

2. Жаровська І.М., Ковний Ю.Є., 2021. Освіта в контексті сталого розвитку: соціальний та екологічний аспект. *Право. Уа*, 1, с. 5-9 (*Особистий внесок: мотивування актуальності дослідження проблеми, оброблення та опис результатів проведеного дослідження, визначення цілей сталого розвитку в контексті ролі освіти для націотворення*).

3. Ковний Ю.Є., 2022а. Етнонаціональна політика в контексті національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*, 9, с. 37-39.

4. Ковний Ю.Є., 2022б. Теоретико-правове тлумачення «етнічної ідентичності». *Юридичний науковий електронний журнал*, 10, с. 34-36.

5. Ковний Ю.Є., 2022в. Національна ідентичність vs правова глобалізація: правові проблеми збалансування. *Юридичний науковий електронний журнал*, 11, с. 42-45.

6. Ковний Ю.Є., 2022г. Генезисні та праксіологічні аспекти розвитку концепції мультикультуралізму в юридичній доктрині. *Право і суспільство*, 5, с. 3-8.

7. Ковний Ю.Є., 2022д. Інтеркультурна концепція у правовій політиці. *Прикарпатський юридичний вісник*, 3, с. 18-21.

8. Ковний Ю.Є., 2022е. Проблеми етнонаціональної політики в глобалізованому суспільстві. *Актуальні проблеми політики*, 70, с. 28-32.

9. Ковний Ю.Є., 2022є. Трансформація підходів щодо прав національних меншин у демократичній державі. *Публічне право*, 3, с. 63-69.

10. Ковний Ю.Є., 2022ж. Європейська ідентичність у правовій доктрині: тлумачення підходів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 4, с. 3-7.

11. Ковний Ю.Є., 2022з. Дискримінація за етнічною та національною ознакою: огляд досліджень. *Право і суспільство*, 6, с. 23-27.

12. Ковний Ю.Є., 2022и. Право на громадські об'єднання представників національних меншин: питання удосконалення законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*, 58, с. 4-6.

13. Ковний Ю.Є., 2022і. Механізми забезпечення політичних прав національних меншин (на досвіді Польщі та Хорватії). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 5, с. 8-12.

14. Ковний Ю.Є., 2022к. Історичні аспекти становлення правового регулювання у сфері етнонаціональної політики. *Публічне право*, 4, с. 228-234.

15. Ковний Ю.Є., 2023б. Упередження та дискримінація осіб ромської національності: огляд рішень ЄСПЛ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*, 61, с. 9-12.

16. Ковний Ю.Є., 2023в. Проблеми реалізації належної етнонаціональної політики щодо ромів: компаративний аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 1, с. 3-7.

17. Ковний Ю.Є., 2023г. Проблеми правового захисту корінного народу – кримських татар на окупованій території України. *Прикарпатський юридичний вісник*, 3 (50), с. 3-6.

18. Ковний Ю.Є., 2023д. Етнонаціональна політика демократичної держави: принципи правового регулювання та історичний генезис розвитку. *Право і суспільство*, 4, с. 21-25.

1.3. Статті у виданнях, що включені до наукометричних баз даних Scopus / Web of Science

19. Kovnyi Y., Chornopyska V., Mikhnevych L., Peresh I., Hartman M. 2023. Problems of legal guarantee of educational needs of national minorities. *CUESTIONES POLÍTICAS*, 41 (76), p. 699-719 (*Особистий внесок: запропоновано авторську концепцію статті, проведення та аналіз даних авторського опитування, сформовано пропозиції сучасної освітньої політики національних меншин, формування висновків*).

20. Kovnyi Y., Harasymiv T., Chornopyska V., Bek U., Fitsyk S., 2023. Practical challenges and recommendations on the status of national minorities and indigenous peoples: a comparative analysis of the approaches of the European Union. *Amazonia Investiga*, 12(65), p. 219-229 (*Особистий внесок: аналіз стану дослідження, дослідження та репрезентація практичних справ іноземних держав щодо статусу національних меншин та корінних народів, підбір методологічного інструментарію, оброблення та опис результатів проведеного дослідження*).

21. Kovalchuk V., Kovnyi Y., Prokhorenko M., Manuilova K., Poliarush-Safronenko S., 2023 Examining the contemporary ethnonational policy: a comprehensive analysis of the political rights and legal status of indigenous peoples. *Jurídicas*, 20(1), p. 94-114 (*Особистий внесок: аналіз іноземного досвіду та правової політики, визначення структури прав корінних народів, формулювання висновків*).

22. Kovnyi Y., Blikhar V., Komarnytska I., Chornopyska V., Pavliuk N., 2024. National minorities in the labour market: economic and legal study. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 54 (1), p. 538-551 (*Особистий внесок: систематизація проявів дискримінації в сфері праці окремих етнонаціональних груп, авторський аналіз економічних та статистичних даних, оброблення та опис результатів проведеного дослідження*).

1.4. Статті у наукових періодичних виданнях інших держав із напрямку, з якого підготовлено дисертацію

23. Kovnyi Y., Roshkanyuk V., Panov A., Vovk M., Dubova K., 2023 Legal regulation of ethno-national policies (national minorities, indigenous peoples, multiculturalism). *CUESTIONES POLÍTICAS*, 41 (77), p. 158-171 (*Особистий внесок: формування авторської концепції статті, мети та завдань, вибір методології дослідження, оброблення та опис результатів проведеного дослідження*).

2. Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

24. Ковний Ю.Є., 2018 Історичний генезис механізму захисту корінних народів. *Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права): матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 7 грудня 2018 р.)*, с. 115-117.

25. Ковний Ю.Є., 2019 Щодо історичної ретроспективи створення механізму захисту прав національних меншин. *Рівність у праві: історична ретроспектива і сучасність: матеріали Десятої Всеукр. наук. інтернет-конференції (м. Львів, 6 грудня 2019 р.)*, с. 200-201.

26. Ковний Ю.Є., 2020а. Безпекові питання в етнонаціональній політиці. *Феномен національної держави і права: український та світовий досвід і перспективи: матеріали Дванадцятої Всеукр. наук. конф. (м. Львів, 4 грудня 2020 р.)*, с. 158-160.

27. Ковний Ю.Є., 2021а. Проблеми інклюзивного суспільства в етнонаціональній сфері. *Мовна політика держави: історико-правова ретроспектива і сучасність: матеріали Тринадцятої Всеукр. наук. конф. (м. Львів, 3 грудня 2021 р.)*, с. 132-135.

28. Ковний Ю.Є., 2022л. Участь національних меншин у здійсненні публічної влади. *Конституціоналізм в період війни: збірник матеріалів учасників Четвертої міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 23 вересня 2022 р.)*, с. 221-214.

29. Kovnyi Yu. Ye., 2022 *Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur. Nauka i inowacja – 2022: materiały XVII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (Przemyśl, 7 - 15 października 2022 r.)*, 3-5.

30. Ковний Ю.Є., 2022м. Проблеми комплексності адміністративно-правової етнонаціональної політики. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 28 жовтня 2022 р.)*, с. 119-120.

31. Ковний Ю.Є., 2022н. Інформаційна безпека в контексті етнонаціональної політики. *Сучасні інформаційні технології в діяльності Національної поліції України: матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 10 листопада 2022 р.)*, с. 34-35.

32. Ковний Ю.Є., 2022о. Правове регулювання національних меншин в освітній сфері в умовах євроінтеграційних процесів в Україні. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: науково-практичний семінар (м. Львів, 11 листопада 2022 р.)*, с. 67-69.

33. Ковний Ю.Є., 2022п. Право на участь у політичному житті представників національних меншин як запорука зниження конфліктності у

суспільстві. *Права людини в період збройних конфліктів: Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.)*, с. 77-80.

34. Ковний Ю.Є., 2022р. Збалансованість державної етнонаціональної політики. *Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXII: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2022» (м. Вінниця, 24 листопада 2022 р.)*, с. 70-72.

35. Ковний Ю.Є., 2022с. Множинна дискримінація представників національних меншин. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: збірник матеріалів учасників Шостої міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 25 листопада 2022 р.)*, с. 154-156.

36. Ковний Ю.Є., 2022т. Принципи етнонаціональної політики для забезпечення сталого розвитку: проблеми адміністративно-управлінського характеру. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови з метою забезпечення сталого розвитку: матеріали XI Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 9 грудня 2022 р.)*, с. 88-90.

37. Ковний Ю.Є., 2022у. Щодо належності державної етнонаціональної політики. *Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя: матеріали XII міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Львів, 28-29 грудня 2022 р.)*, с. 79-81.

38. Ковний Ю.Є., 2023ж. Протидія дискримінації ромів: європейські стандарти етнонаціональної політики. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 березня 2023 р.)*, с. 71-72.

39. Ковний Ю.Є., 2023з. Нормативні стандарти та правореалізаційна практика щодо правового становища ромів. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: тези VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р.)*, с. 226-227.

40. Ковний Ю.Є., 2023и. Статус корінних народів як глобальна правова проблема. *Соціально-гуманітарний вимір правової держави: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 14 квітня 2023 р.)*, с. 66-68.

41. Ковний Ю.Є., 2023і. Реалізація права на вибір місця проживання ромської етнічної групи: безпекові вектори. *Проблеми європейської та світової безпеки: правові вектори: матеріали круглого столу (м. Київ, 10 травня 2023 р.)*, с. 104-107.

42. Ковний Ю.Є., 2023к. Становлення та розвиток правового регулювання статусу корінних народів. *Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів, породжених російською воєнною агресією: теорія, практика, перспективи розвитку: матеріали III всеукраїнської науково-*

практичної конференції (м. Кропивницький – Кривий Ріг, 19 травня 2023 р.), с. 143-145.

43. Ковний Ю.Є., 2023л. Спеціальний уповноважений щодо етнонаціональної політики: безпекові питання. *Навчально-науковий центр стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони. Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 вересня 2023 р.), с. 95-96.*

44. Ковний Ю.Є., 2023м. Уповноважений Верховної Ради з прав людини та захист суб'єктів етнонаціональних відносин. *Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій: матеріали XXIV Міжнародного науково-практичного форуму (м. Львів, 4-6 жовтня 2023 р.), с. 633-634.*

АНОТАЦІЯ

Ковний Ю. Є. Державна етнонаціональна політика в Україні: теоретико-правове дослідження. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2024.

Дисертація присвячена вирішенню науково-прикладної проблеми, що має важливе значення для правової науки та полягає у комплексному теоретико-правовому осмисленні державної етнонаціональної політики України шляхом аналізу правового статусу основних суб'єктів етнонаціональних відносин (корінних народів, національних меншин) та розроблення ефективного механізму гарантій захисту їх прав та законних інтересів.

Для досягнення мети і вирішення завдань дослідження виокремлено авторську методологічну структуру, що включає групу підходів та тривірневу систему методів. Емпіричну базу дослідження становлять результати аналізу міжнародних звітів та комплексних зведень, міжнародних і національних статистичних показників, нормативні джерела, матеріали практики зарубіжних країн, зокрема Австралії, Австрії, Аргентини, Албанії, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Бельгії, Грузії, Естонії, Італії, Іспанії, Великобританії, Греції, Канади, Кіпру, Латвії, Литви, Нідерландів, Німеччини, Нової Зеландії, Польщі, Північної Македонії, Словаччини, Словенії, США, Туреччини, Угорщини, Фінляндії, Франції, Чехії, Чорногорії, Швеції, Швейцарії, судова практика ЄСПЛ (понад 30 справ) й дані опитування, що проводилося у різних регіонах України (Волинська, Львівська, Закарпатська, Київська, Запорізька – остання до початку війни 24 лютого 2022 року) протягом 2020-2023 років серед трьох фокус-груп: 356 громадян України, що відносять себе до українців як представників титульної нації, 62 представники корінних народів, серед яких більшість становили кримські татари, та 142 особи позиціонували себе як представники національних меншин.

Автором запропоновано власний понятійно-категоріальний апарат державної етнонаціональної політики, зокрема такі термінопоняття: «правова політика держави», «державна етнонаціональна політика», «принципи етнонаціональної політики», «право на самовизначення корінних народів», «національна меншина», «антициганізм».

Мотивовано, що державна правова політика виконує суттєве завдання – створює юридичну матрицю для суспільних відносин. Доведено, що роль та значення правової політики полягає в тому, що вона: стабілізує суспільні відносини; універсалізує правову реальність; здійснює регуляторно-управлінський вплив на всіх суб'єктів суспільного життя; соціалізує окремі групи чи членів суспільства. Структуризовано ознаки правової політики.

Автором розроблено авторську класифікацію принципів етнонаціональної політики: збалансованість національних та державницьких інтересів у етнонаціональних відносинах; рівноправність та недискримінація всіх суб'єктів етнонаціональної політики; гарантування комплексу прав суб'єктів етнонаціональної політики та їх обмеження виключно у правомірний спосіб; повага до елементів національної ідентичності всіх суб'єктів етнополітики (культури, мови, традицій, звичаїв, релігії тощо); створення умов для збереження самобутності етнонаціональних суб'єктів для наступних поколінь; розвиток засад міжнаціональної та міжетнічної толерантності; функціонування інклюзивного етнонаціонального суспільства; виключно мирне вирішення проблемних ситуацій у міжетнічних відносинах.

Здійснено аплікацію проявів дискримінації за національною та етнічною ознакою у різних сферах суспільного життя та розроблено комплекс профілактичних заходів щодо недопущення етнічної та національної ворожнечі.

Виділено основні категорії фундаментальних прав, які мають центральне значення для забезпечення ефективного захисту прав меншин: права, спрямовані на розширення можливостей участі національних меншин у соціально-політичному житті держави, в широкому розумінні їх можна репрезентувати як політичні; права, спрямовані на збереження та захист етнічної та культурної ідентичності національної меншини; права, спрямовані на захист меншин від вимирання та дискримінації.

Мотивовано існування недоліків визначення поняття «національні меншини» в новому національному законодавстві України та запропоновано удосконалення правового статусу цієї групи в національне законодавство відповідно до принципів верховенства права.

Виокремлено транскрипцію прав корінних народів, проаналізовано правове регулювання в цій сфері та вказано на його недоліки, запропоновано удосконалення для нормативного урегулювання статусу корінних народів відповідно до позитивних світових стандартів та заходи для підтримки кримських татар та відстоювання їхніх прав як корінного народу України.

Виокремлено та детально розглянуто особливості функціонування міжнародних інституційних гарантій захисту порушених прав та законних інтересів суб'єктів етнонаціональної політики за наступними критеріями: за

спрямуванням (нормоустановчі, моніторингові, правовідновлюючі); за територіальним поширенням (міжнародні, регіональні, національні); за цільовим призначенням (загальні та спеціалізовані (предметні)).

Мотивовано потребу створення посади Урядового уповноваженого з питань етнонаціональної політики при Кабінеті Міністрів України та розроблено проект Положення про такого Уповноваженого.

Запропоновано гарантії демократизації етнонаціональної політики як чинника адаптації позитивних європейських та світових практик.

Ключові слова: національна політика, державна етнонаціональна політика, народ, корінний народ, національна меншина, роми, етнічні групи, права суб'єктів етнонаціональних відносин, правове регулювання, багатоманітність, інклюзивне суспільство, система гарантій, протидія дискримінації, теоретико-правові поняття, законні інтереси.

ANNOTATION

Kovnyi Y. State ethno-national policy in Ukraine: a theoretical and legal study. - Manuscript.

Dissertation for a Doctor Degree in Legal Sciences, specialty 12.00.01 - Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Doctrines - Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2024.

The dissertation is devoted to solving scientific and applied problem of significant importance to legal science, which involves a complex theoretical and legal comprehension of state ethno-national policy of Ukraine through the analysis of legal status of the key subjects of ethno-national relations (indigenous peoples, national minorities) and development of an effective mechanism to guarantee the protection of their rights and legitimate interests.

The author has proposed their own conceptual and categorical framework for state ethno-national policy and developed a classification of principles guiding ethno-national policy. They highlight categories of fundamental rights central to ensuring the effective protection of the rights of national minorities. Furthermore, they propose to improve the legal status of these groups within national legislation in accordance with the principles of the rule of law.

The delineation of the rights of indigenous peoples is singled out, and an analysis of the legal regulation in this area is provided, along with pointing out its shortcomings. Improvements are suggested for regulating the status of indigenous peoples in accordance with positive global standards, including measures to support the Crimean Tatars and defend their rights as an indigenous people of Ukraine.

The peculiarities of international institutional guarantees for protecting violated rights and legitimate interests in ethno-national policy are highlighted and considered in detail. Advocacy is made for the necessity of establishing the position of Government Commissioner for ethno-national policy within the Cabinet of Ministers of Ukraine.

Proposals for guaranteeing the democratization of ethno-national politics, as a factor in adopting positive European and global practices, are provided.

Key words: national policy, state ethno-national policy, nation, indigenous people, national minority, Roma, ethnic groups, rights of subjects of ethno-national relations, legal regulation, diversity, inclusive society, system of guarantees, anti-discrimination, theoretical and legal concepts, legal interests.